

Marko Grčić

FILOZOFIJA BUVLJAKA, ILI KNJIŽEVNOST NA OTPADU

I.

Ornitolozi prstenuju ptice selice da bi mogli pratiti, često interkontinentalne, zračne staze njihovih migracija: moju, gotovo puerilnu, ljubav prema tajanstvenom oduvijek je vrijedala ta znanstvena indiskrecija, kao što mi je i danas milija čar iluzionističkih obmana nego njihovo trijezno *raskrinkavanje*, kojem se onako sarkastično narugao demon Korovjev u Bulgakovljevu *Majstoru i Margariti*. Također su mi nepodnošljive one prozaične vivisekcije, kao dodaci na kraju uzbudljivih filmova na DVD-ima, koje razmeću *magiju* najtajanstvenijih prizora: sastavnice od kojih je ona načinjena, premda zadovoljavaju analitički um, nikada nisu ravne svojem ukupnom djelovanju. Premda on, možda, postoji, ne bih volio upoznati kemizam koji je u osnovi moje ljubavi prema ženi. Stara je istina da je zagonetka uvijek uzbudljivija od odgonetke: prva kao da obuhvaća bezbroj mogućnosti, dok se druga svodi na jedan ili dva elementa. Vjerujem, na temelju vlastitog iskustva, da većina autora voli da njihova djela, jedanput dovršena ili, naprosto, napuštena, zauvijek odu od njih, da bi načinila mjesta za nove, uvijek uzaludne, pokušaje kako bi se stvorilo nešto doista valjano. Uostalom, i budistički nauk traži da se prosvijetljen čovjek ne vezuje za svoja djela, kao što se voćka ne vezuje za svoje plodove, premda *taština* (koja izvorno znači *praznina*), paradoksalno, kao neodloživ *teret* pritišće njegova ramena. Jer, po tome nauku, onaj tko zna šuti, a govori onaj koji ne zna, pa su, dakle, najplodniji znalci najveće neznalice. No, teško je to, kako bi kazao Ujević, reći u uho oholosti, zbog čega se ni sâm ne

izuzima iz te mučne zadanosti. Ornitolozi, dakle, prstenuju ptice selice, očekujući da se one *vrate*. Autor pak često posvećuje svoju knjigu, uz neku prigodnu rečenicu – iskrenu, duhovitu ili konvencionalnu – drugome, u potajnoj nadi da će se ona, zagonetno i *ne-povratno*, vjenčati s njegovom sudbinom. I dok se ornitolog raduje vraćenom prstenu na nozi ptice – koja o njemu, što je divno, ne zna ništa, a savršeno poznaje tajne magnetske ili astralne navigacije – autor gotovo uvijek kao šok pretrpi susret s vlastitom knjigom što ju je, prije mnogo godina, darovao prijatelju ili znancu, koji je u međuvremenu umro, ili se odselio, a baštinici se riješili njegovih intimnih uspomena.

Jedne nedjelje potkraj kolovoza i sâm sam to doživio. To se zbilo na Britanskom trgu, među najneuglednijim prostorima grada Zagreba, gdje se preko tjedna prodaje povrće, voće i drugi prehrambeni proizvodi, a nedjeljom se pretvara u stjecište masovne publike željne kulturne arheologije: namještaja, slika i kipova, knjiga, umjetničkog obrta. Taj ružni prostor bez i jednoga drveta, okružen ruševnim kućama slijeva i zdesna, s mučnim pogledom na zapuštenu Ilicu prekrivenu mrtvim grafitima, to saturnsko sivilo stoljetne suživljenosti s ambijentalnom nakaznošću – dokle su, još u mojoj mladosti, sezale razvaline radničkoga dola, prepune štakora – svake se nedjelje, osobito za vedra i topla dana, dakle, kao čarolijom, preobrazi u ugodan intimni ambijent. Tu vlada tišma i vreva kao na prošteništu, ali, začudo, ne zapljuskuje nas, kako bi se očekivalo, neugodni dojam bezglave gomile: gotovo na svakome licu razabiremo nešto individualno, onu profinjenu usredotočenost lovinke ili lovca na plijen koji se tu, možda, skriva ispod naslage otpada. Dugo mi je trebalo da shvatim kako graniči s neuljudnošću, čak i pri susretu sa starim znancima, svaka riječ, ili svaka gesta, koja neugodno budi posjetioca iz spiritualnog drijemeža: nikada, u tim prilikama, već odavna, ne zapodijevam razgovor čak ni s prijateljima. Tome, kad lovu bude kraj, služe mali ugostiteljski prostori na otvorenom, gdje se, najčešće, pije kava.

Možda bi se nekom vrstom sveca zaštitnika pitoresknoga nedjeljnog ambijenta mogao smatrati Vladimir Dodig Trokut, »slikar, pjesnik, osnivač Antimuzeja, multimedijalni umjetnik, performer«, koji »svake večeri liježe s prepariranim krokodilima i sovama« i koji se, pod crnim šeširom i u crnoj odjeći, duge kose i sijede brade, sa

starinskim štapom, autoportretira u ukusnoj maloj publikaciji, uz koju mu je tekst napisao Darko Schneider. Njegov je Antimuzej čisti oksimoron, konceptualni paradoks – možda u ideji još i više nego u stvarnosti – jer trajnom čuvanju, kulturalnoj vječnosti, namjenjuje predmete kojima je sama bit potrošnost i propadljivost, kao da za *connaissance* uspostavlja podrum bočica limunade. Tu susrećem skeptičnog znanca koji tvrdi, diskretno se osvrćući oko sebe, da mu je sva likovna koneceptuala nalik na govno u konzervi, jer se izvana čini kao da doista ima smisao (koji se, uostalom, po volji može na omot dodati), ali mu bit osjetimo tek kad je otvorimo. Sreća je, ili nevolja, veli, što često nemamo pri ruci ključa. Po tome je on jedan od najradikalnijih naših konceptualista, umjetnik-prorok kraja umjetnosti. Njegov Antimuzej, kao svaki muzej, poništava vrijeme tako što predmete različitih epoha smješta u neku vrstu prostorne istovremenosti. Nekoć je promatrač, čak i prosječno obrazovan, imao normalnu mentalnu naviku da prostornu suvremenost izložaka u svojem umu prevede u njihov povijesni, vremenski, kontekst, tj. u susljednost. Mlađi naraštaji, u zamahu informatičke revolucije, tu dimenziju gube u svojoj obrazovanosti: sva je prošlost doslovce postala suvremenost. Možda u tome smijemo prepoznati tajnu srodnost između Trokutova Antimuzeja i buvljaka (kako ga građani zovu) na Britanskom trgu u Zagrebu: ondje povijest doslovce leži u prašini.

Kako sâm pripadam starijem naraštaju, sa smislom za *povijesnost* (što nema nikakve veze s mojom nestručnošću na tom području), i s dubokom nostalgijom nad nepovrativošću vremena – čim se, u samome sebi, otkinem od povremenih nasluta bezvremenosti – neobično me pogodilo kad sam među knjigama jednog bukinista ugledao sveščić *Pjesme i druga istraživanja* J. L. Borgesa (1979.), koji sam, uz pomoć prijatelja Milivoja Telečana, objavio u biblioteci *Teka* (Biblioteka) i, u znak zahvalnosti, darovao jednom kolegi. On je u međuvremenu umro, a sveščić je, tko zna kojim zaobilaznim putovima, dospio na buvljak i, najposlije, k meni u ruke. To me se dojmilo kao inzult, kao povreda intimnosti, možda kao osveta fatuma zbog neznanih krivnja. Taj sveščić, naime, ne samo da nije bio moj, jer sam ga svojim potpisom zauvijek otpisao, niti je postao moj (premda sam ga kupio), nego će zauvijek ostati nešto tuđe na mojim policama: on je stvarno vlasništvo jednog pokojnika. Potmulo pitanje (više emocija nego pitanje) *Zašto se vratio k meni?* – bez obzira

na svoju očitu besmislenost – iskrsllo je kao potpuna protivnost istovremenosti svega na buvljaku: gdje nema vremenskoga ne može biti ni uzročno-posljedičnoga niza. Na tom mjestu, kao i u cijeloj našoj kulturi, svako *Zašto*, što je logično, sve više zvuči kao potpun anakronizam. Ukratko, kad zrelo promislim, mogu i sâm sebe otpisati kao anakronizam, i to ne samo zato što bi me pregazilo *vrijeme* nego više stoga što me, kao i druge suvremenike, samljeo *prostor*.

No, to nije sve. Tu sam, na buvljaku, našao i *Ex ponto* Ive Andrića, u izdanju Književnoga Juga (Zagreb, 1918.), s autorovim potpisom, kao dar Mihovilu Nikoliću, pomalo zaboravljenom pjesniku i dramskom piscu. U velikim kulturama prva izdanja značajnih pisaca, osobito nobelovaca, i uz to potpisana, imaju, praktički, status inkunabula (enormno su skupa), a kod nas se, na ovakvim mjestima, barem kad je o domaćim klasicima riječ, mogu dobiti za desetak kuna: nakon sloma građanske klase u Zagrebu, uvelike kozmopolitske, pod represijom prvo ustaša, a onda komunistā – i usprkos istraživanjima dr. Snješke Knežević koja su iznijela na vidjelo da je Visoka ulica u 19. st. bila središte izdavaštva i tiskarstva, pa, prema tome, znatne knjižne sedimentacije u gradu – kao da se ugasila želja za tim medijem: konceptualna ruralizacija stanovništva (dosta je poslušati prosječnu saborsku retoriku) izdigla je primitivnu usmenost kao neku vrstu javne dominante. U gradu žive stotine tisuća stanovnika koji s njegovim višim funkcijama (znanstvenim, kulturnim, poslovnim) nemaju nikakve veze i koji, štoviše, prema njima gaje neutoljivu mržnju. Nije tu, dakako, posrijedi urođena glupavost: riječ je o drevnom, nepobjedivom, siromaštvu, kad i nadaren čovjek najveći dio intelektualnih i fizičkih sposobnosti mora trošiti na golo preživljavanje: što god mi, kao tradicionalni katolici (neovisno o svojim religijskim uvjerenjima), mislili o siromaštvu kao o bogougodnom životu, činjenica je da ono, kao *društveno* stanje, nikad nije izgradilo više oblike kulture: samo u prosperitetnom društvu *hotimično* siromaštvo pojedinca – njegovo svjesno odricanje od obilja, njegov filozofski minimalizam – može razbuditi moralni preobražaj: sloboda je kad se odričeš nečega što imaš; ropstvo je, i moralno, kad se nemaš čega odricati jer ništa nemaš.

Zapanjio me, prije koji mjesec, žalostan prilog u *Jutarnjem listu*: ispod portreta članova Vlade, i nekih drugih visokih dužnosnika, objavljeni su podaci o tome tko je što, na javnoj ili u poslovnoj sferi,

bio *prije* nego što je zauzeo aktualni državni položaj. Pokazalo se da gotovo nitko, na javnoj sceni (ne govorimo o privatnosti), nije stekao nikakve praktične kvalifikacije za vođenje odgovornih poslova.

Državna je istraga pokazala (teško je predvidjeti konačni rasplet) i to da je zapanjujuće velik broj školskih svjedodžaba i diploma u službama grada Zagreba naprosto falsificiran, unatoč tome što je tu, istodobno, koncentriran najveći broj visokoškolskih ustanova, no, nažalost, i njima, kad su posrijedi međunarodni kriteriji ocjenjivanja, rejting naglo opada. Pokraj svih drugih nesagledivih posljedica, to je, premda smo već odavna u Europskoj Uniji, vidljiv znak gotovo posvemašnje provincijalizacije, brutalnije iskorijenjenosti iz kontinentalnih kulturnih tradicija nego što smo ikada bili, gubitka vanjskih orijentira prema kojima smo se, u dobru i u zlu, još donedavna omjeravali. Tu sam pojavu, za sebe, registrirao prvi put, kao urednik u *Globusu*, s početkom Domovinskoga rata, kad je sva društvena emocionalnost bila upravljena na emancipacijske procese: držeći se tadašnjega medijskog načela da se ne objavljuje ništa što, po očekivanju, neće pročitati barem onoliki broj čitatelja kolika je naša naklada, brzo smo zapazili da ni jedna, recimo, vanjskopoliitička tema, ako se ne može izravno povezati s domaćim kontekstom, ne pobuđuje nikakvo javno zanimanje, te je, po tome, komercijalno mrtva. S obzirom na ratne prilike, to mi se, isprva, činilo kao prolazna pojava, ali se pokazalo, na dubljoj razini, kao trajno, možda i dugotrajno, stanje stvari. Nije samo informatička revolucija, i pobjeda slike nad riječju, urodila gotovo potpunim gubitkom zanimanja za tzv. visoku književnost – koja je još u mojoj mladosti bila dio kanona – i njezine velike pisce. Izazvala ga je i posvemašnja, lažna, samodovoljnost, nemoguća intelektualna autarkija. Ovdje, na buvljaku, ponekih nedjelja, leže neprodane hrpe remek-djela Turgenjeva, Tolstoja, Dostojevskog, Maupassanta, Balzaca, Stendhala, Hamsuna,... No, zaborav je progutao i dojučerašnje svjetske autore komercijalne književnosti, Cronina, Zilahyja, Remarquea, Zweiga, i gotovo cijelu reprezentaciju prijeratnih Andrićevih i poratnih Crnkovićevih biblioteka: ono što su prijašnje generacije gutale s užitkom u najmlađima pobuđuje ili gađenje ili ravnodušnost. U književnosti, kao i u novinarstvu, postoje djela koja su važna i ona koja su zanimljiva: Musilov *Čovjek bez svojstava* ili Brochova *Vergilijeva smrt* intelektualno su među najzahtjevnijim djelima moderne svjetske književnosti, i

traže stalni meditativni napor, praktički ne pružajući odaha, recimo: fabularnim komponentama, nespecijalističkom čitatelju, i on ih se, ako nije za nuždu, kloni. Moguće je, štoviše, da u njemu pobude samo kataliptički san. *Važna*, dakle, djela mnogima nisu zanimljiva. Masovno pak *zanimljiva* djela autorā kao što su Le Carré, Deighton ili Ludlum, povezana izravno s golemim kompleksom Hladnoga rata, i široko popularizirana filmovima i TV serijama, još donedavno prodavana u milijunskim nakladama, danas pobuđuju gotovo samo historiografsko zanimanje. Mnoga, u prijevodu, čame ovdje na buvljaku, ne potičući ničije zanimanje. Tu, u drvenim i kartonskim kutijama, ili razastrte po tezgama, leže tisuće beletrističkih knjiga koje vapiju barem za jednim čitateljem, premda im cijena, po komadu, ne prelazi 10 kuna. Preporučio bih svima hrvatskim romansijerima da se povremeno svrate na ovo sjetno otpadište i da, radi lekcije iz prijeko potrebne skromnosti, upravo ovdje, *unaprijed* dožive vjerojatnu sudbinu većine svojih djela. Jer tu, u zagrobnosti, spavaju nekoć cijenjeni hrvatski pisci, poput Božića, Kaleba, Jelića, Simića, Jeličića, Laušića i dr., možda samo privremeno hibernirani pošto je cijeli jedan bivši svijet nestao s onu stranu obzora. Bilo kako bilo, danas više književno nisu sasvim živi. Zanimljivo je da *trajno* svoju malu, ali stabilnu, publiku zadržava tiha književna i intelektualna proizvodnja: bolja poezija, bolja filozofija i bolja teorija (tematski raznovrsna), i to u hrvatskim (i srpskim) prijevodima i u izvornicima. Kao da je tiha pouka toga svijeta da, najčešće, ono što je u svoje doba bilo *najživahnije* često već u idućem gubi *životnost*: najdublja emocija (estetska) i najdublja misao kao da teže zastarijevaju. Mala utjeha pjesnicima i filozofima. Ipak, po nekim prognozama, samo bi neke knjige, uskoro, mogle postati puki fizički arheološki spomenik, dok će sve druge biti običan otpad.

II.

Opazio sam odavno, i ovdje na buvljaku, da me katkad magnetski privlače one knjige koje nemaju gotovo nikakve aktualne spoznajne ili upotrebne vrijednosti: poezija, misticizam, filozofija, davno napuštene, izjalovljene, teorije. Među drugim bizarnostima ljetos sam tu pronašao (u svoje doba prilično cijenjenu) knjigu pod naslovom *Archetypal Patterns in Poetry* i s podnaslovom *Psychological*

Studies of Imagination pomalo zaboravljene autorice Maud Bodkin (1934.). Početak prvoga poglavlja iznosi njezinu glavnu orijentaciju: »U članku *O odnosu analitičke psihologije i pjesničke umjetnosti* dr. C. G. Jung postavio je hipotezu o odnosu psihološkoga smisla i poezije. Poseban emocionalni smisao koji imaju neke pjesme – smisao onkraj bilo kakva eksplicitnoga značenja – on pripisuje buđenju, u čitateljevu umu, u njegovu svjesnom reagiranju ili ispod njega, onih nesvjesnih sila što ih on zove ‘primordijalnim slikama’ ili arhetipovima.« Ta nas poticajna knjiga, rukom Junga kao psihopompa, vodi potpraznim predjelima Dantea, Milтона, Goethea, Shelleya, Eliota i dr. nastojeći nam pokazati kako najdubljim njihovim uvidima, u djelima koja su do neraznatljivosti u svojoj pojavnosti *različita*, ravna *isti* ograničen broj obrazaca. Rekli su mi da je taj tip jungovske arhetipske kritike nepovratno zastario, kao i platonovska koncepcija idejā. Usprkos tome, meni se u njoj sviđa, za razliku od svih potonjih strukturalističkih i dekonstrukcijskih teorija (kojima svaka čast), što nas ona ne obmanjuje da je doista spoznala tajnu pjesničkoga djela: ona tek *konstatira* postojanje arhetipskih sila ne nastojeći ih *protumačiti*, kao što ne nastoji protumačiti kako to da ograničen broj arhetipova proizvodi tako raznovrsne stvaralačke učinke. Pisac koji se zanima za djelovanje vlastite imaginacije s korišću može čitati ovu knjigu ne kao znanstvenu teoriju (premda ona to jest) nego kao svojevrsnu književnu fantaziju. Prednost joj je u tome što se, u znanosti, više nitko njome ne služi. Piscu može biti važno iskustvo da pročita glavni Jungova djela, možda ne kao psihološke studije nego kao temeljan uvid u neke aspekte kulturne povijesti čovjeka. Ta me knjiga, indirektno, potakla da se prisjetim nekih političkih arhetipova domaće političke povijesti.

Buvljak na Britancu i danas čuva tragove najstarijih hrvatskih identitetskih fantazija. Knjige što se tu kriju veliki su nostalgijski podsjetnik. Rat za hrvatsku državu, devedesetih, još je jedanput stavio na kušnju nacionalni identitet. Prizovimo, ukratko, u sjećanje to dramatično doba. Danas bizarni prizor budi žal za prohujalim vremenom, a u doba kad se zbivao imao je nesumnjivu političku važnost.

Dr. Šime Đodan (danas pokojni), obraćajući se zastupnicima hrvatskoga Sabora, slikovitim je riječima objavio, kao manje-više nepobitnu činjenicu, da Hrvati potječu iz Irana i da njihova povijest, za razliku od povijesti drugih naroda, seže do najdublje davnine.

Nekako su u isto doba izišle dvije knjige s istom problematikom: *Hrvatski iranski korijeni* Mirka Vidovića (Grgur Ninski, nakladno-novinska tvrtka, Zagreb, 1991) i *Staroiransko podrijetlo Hrvata* Mije N. Čurića (Nezavisna autorska naklada, Zagreb, 1991), pa se, vjerujemo, smije pretpostaviti da su upravo one (ili jedna od njih) i potakle dr. Šimu Đodana da taj etnogenetsko-jezikoslovni problem iznese u sklopu tadašnjega političkog položaja Hrvatske.

Štoviše, neočekivana intervencija dr. Šime Đodana kao da još više razrađuje, stavljajući je u neusporedivo širu historijsku perspektivu, često ponavljajući tvrdnju predsjednika Tuđmana da su Hrvati jedan od najstarijih europskih naroda: on, naime, dodaje da su oni i jedan od najstarijih naroda na svijetu.

Jasno je da dr. Šime Đodan tvrdnju o iranskom iskonu Hrvata nije iznio kao znanstvenik – jer se tim problemom nije bavio ni kao povjesničar ni kao lingvist – nego kao politički pragmatičar, i to, vjerojatno, s *praktičnom* svrhom: ako su Hrvati *doista* jedan od najstarijih povijesnih naroda – a nije *nemoguće* da jesu – onda će se Zapad, dopre li mu ta spoznaja do političke svijesti, drukčije prema njima odnositi nego ako ih, kao dotada, bude, manje-više, smatrao slavenskim divljacima osuđenima da zauvijek ostanu pred stražnjim ulazom u Europu. No, to se nije dogodilo.

Premda postoje osnovane bojazni da Zapad ni za jotu ne bi, u to doba, izmijenio politiku prema Hrvatima sve kad bi se i potpuno nesumnjivo dokazalo da potječu izravno od Adama i Eve, ipak se tema o njihovu iranskom podrijetlu iznova ultimativno nametnula našoj kulturnoj javnosti, stekavši i saborski blagoslov, a donekle i blagoslov Crkve, jer je o svemu tome razmjerno pozitivno, istodobno, pisao i *Glas koncila*. Danas pak sve to možemo mirno prebaciti s područja politike na, mnogo zanimljivije, područje nacionalnih mitologema.

Odakle *uopće* potječe ideja da bi Hrvati mogli biti potomci davnih iranskih predaka?

Već je pri prvim spomenima neobičnoga hrvatskog imena u povijesti bilo pokušaja da se ono protumači, na temelju književno moćnoga, a znanstveno jalovoga, srednjovjekovnog sredstva: pučke etimologije. Konstantin Porfirogenet (905-959), u *De administrando imperio*, prvi je pokušao razjasniti da *Khrōbatōi* (Hrvati) znači *hoi pollēn khōran katēkhontes*, tj. *oni koji posjeduju mnogo zemlje*. Splićanin Toma Arčidakon (1200-1268), u djelu *Historia Salonitana*, povezao je etnonim

Hrvat sa *Curetes* = *Curibantes* (kuribanti). Povjesničar Juraj Ratkaj (1652) dovodio ga je u vezu s glagolom (*h*)rvati. U 19. st., s razmahom indoeuropeistike, bilo je pokušaja da se to ime znanstveno rasvijetli, pa ga je Šafařík povezivao s imenicama *hrib* i *hr6b6t6*, Miklošič s korijenima *hruv/hr6v* 'ples', Daničić sa *sar-* 'čuvati', Geitler sa *sarv-* 'oklopnik', Županić sa *churava-th* 'drugovi, narod'.

Bilo je još mnogo, podjednako domišljatih, pokušaja da se dopre do etimologije imena Hrvat, ali ni jedan do danas nije općenito prihvaćen u znanosti.

Čini se, ipak, da je preokret nastupio 1890., kad su u Tanaisu, na ušću Dona u Azovsko more, nađene dvije ploče na javnim zgradama u tome gradu. Prva je napisana za tanaiskoga vladara Sauromatesa (175-211), i na njoj se spominje jedan odličnik sin Khoróathov (*Khoróathou*). Na drugoj, napisanoj 220. za vladara Reskuporida, sina Sauromatesova, spominje se *Kharóúathos Sandarsiou*. Na temelju toga grčkoga zapisa imenā iranskih arhonata *Khoróathosa* i *Khoróúathosa* neki su povjesničari ime *Hrvat* počeli dovoditi u vezu s perzijsko-iranskim plemenom *Harahvatiš* i sa zemljom *Harahvaiti*. Veliki njemački lingvist Max Vasmer u svojem ga je *Etimologijskom rječniku ruskoga jezika* povezao sa staroiranskim *(fšu-)haurvatā 'pastir', prema avestičkome *pasu-haurva* i *haurvaiti* 'čuvati, pasti'.

No, do danas je, možda, najsuvisliju teoriju o razvoju imena Hrvat iz iranskih vrela iznio povjesničar Stjepan Krizin Sakač u raspravama *Historijski razvoj imena Hrvat od Darija I. do Konstantina Porfirogeneta* (522. pr. Kr. do 959. posl. Kr.), *Život*, XXIII, 1942, 1, 3-21 te u *The Iranian Origins of the Croats According to C. Porphyrogenitus. The Croatian Nation*, Chicago, 1955.

Njegova je teza da su donski Hrvati, na koje se spomen sačuvao na dva navedena kamena iz Tanaisa, morali onamo doći iz Irana, što potvrđuje i glasoviti natpis perzijskoga cara Darija I (522-486. pr. Kr.), na kojem se među 23 naroda što su mu bili podložni spominje i narod *Hruvatiš*, koji je obitavao u južnoj polovici današnjega Afganistana, u čitavom Beludžistanu i u istočnom dijelu današnjega Irana.

Uopćavajući te spoznaje, neki povjesničari (Mandić, Heinzel, Dvornik) misle da je dio donskih iranskih Hrvata, za provale Huna u Europu 375., dospio sjeverno od Karpata, gdje se izmiješao sa slavenskim plemenima, kojima je nametnuo svoje ime a od kojih je primio slavenski jezik. Nakon pada hunske vlasti, misle oni, Hrvati su

državno organizirali slavenska plemena. Štoviše, R. Heinzel tvrdi da i Karpati nose ime po Hrvatima i da znače Gorje Hrvatā, premda neki povjesničari izvode tu vezu *obrnutim* redom.

To još nedovoljno istraženo područje, koje, očito, čeka povjesničare, antropologe, lingviste i druge stručnjake, kao da svojom maglovitošću potiče maštu ljudi željnih da prodru do vlastitih korijena, što god to značilo, u historiografiji i politici.

Mirko Vidović, autor *Hrvatskih iranskih korijena*, pjesnik i pripovjedač, već sâm po sebi možda zavređuje biografsku knjigu. Rodio se u selu Bila u livanjskom kotaru 1940. God. 1960. pokušava ilegalno otići u Francusku na školovanje, ali ga kod Sežane hvata policija i preko Brestanice, Zagreba i Sarajeva i Mostara odvodi do Livna. Ipak, upisuje se na Filozofski fakultet u Zadru. God. 1963. odlazi kao turist u Francusku i ženi se Lucienneom rođ. Ravit. Diplomira s odličnim u Zadru. U Francuskoj se 1965. upisuje na Sveučilište u Lyonu, gdje završava studij književnosti. Sa ženom Lucienneom ima petero djece. U srpnju 1971., na vijest o teškoj bolesti majke, odlazi u Bilo.

Zbog zbirke pjesama *Hram Nade*, što ju je bio tiskao u Francuskoj i koje je nekoliko primjeraka poslao prijateljima u Hrvatsku, bude u Zadru dvaput uhapšen: 16. srpnja i 2. rujna 1971. Sudac Zdravko Dragić sudi ga na četiri godine zatvora, koje je izdržavao u Staroj Gradiški. Agent »službe bezbednosti« iz Zagreba Božidar Tomić pokušava ga nagovoriti da svjedoči u Zagrebu protiv Nevena Šimca i Mladena Bošnjaka. Zbog odbijanja da to učini, sudac Papeš osudi ga na dodatne tri i pol godine robije. Upravitelj logora u Staroj Gradiški Stevan Grbić baca ga u totalnu izolaciju zloglasnog Petog odjela, gdje biva izložen psihičkim i fizičkim mučenjima. Nakon snažne kampanje u štampi bude oslobođen kazne 3. rujna 1976., nakon pet godina i dva mjeseca.

S radoznalošću književnika, počeo je čitati Herodotovu *Povijest* i pitati se nije li taj grčki historičar, spominjući, među mnogim narodima iz perzijskoga kruga, i STRUHATE, zapravo samo krivo s perzijskoga prenio ime Hrvata...

Ali na tome se nipošto nije zaustavio: na temelju Herodotova izvještaja da je narodna skupina Sigina, koja ima nošnju Medijaca, obitavala zemlju što se protezala do područja Eneta, onih koji žive na obalama Jadrana, zaključio je da su Iranci, preci Hrvata, živjeli na Jadranu najkasnije u petom stoljeću prije Krista, i pita se da li je

ijedan hrvatski povjesničar doista pročitao 1000 stranica Herodotove povijesti kad im je izmakao taj prvorazredni podatak!

Štoviše, Vidović tvrdi da ime *Singidunum* potječe od toga naroda i da znači *Sigin-na-Dunavu* (Beograd), protiveći se stručnjacima koji misle da ono na keltskom znači *bijeli grad*. Na području sjeverne Hrvatske, tvrdi Vidović, neke toponime možemo protumačiti samo s pomoću iranskoga rječnika. Uzmimo, takav je slučaj s gradom *Varaždinom*, veli on, kojem ime potječe od riječi *varda*, a znači *tvrđava*, *gnijezdo*, *golubinjak* i *karaula*, premda Petar Skok kaže da je to mađarski lokativ *várasdon* od deminutiva *várasd* 'gradić', a to opet od *váras* i *vár* 'grad'. Tako isto, Vidović misli da *Borongaj* potječe od perzijske riječi *boron* 'zec' i *gaj* 'šuma', a Skok, naprotiv, veli da se *Borongaj* nekoć zvao *Barangaj*, što je pak poteklo od Boronj gaj 'Boronorov gaj', po zagrebačkome kanoniku Baranu (1193-1196). S druge strane, malo je teško kontrolirati vezu što je Vuković uspostavlja između medijske »kupolaste kacige«, što je spominje Herodot, i klobuka iz Hrvatskoga zagorja i albanske kape *keçe*. Nema sumnje, njegove su etimologije poetične i maštovite.

Tako on smatra da su *Slaveni* dobili ime po rijeci Savi, jer su Rimljani zapadni dio Slavonije nazvali *Pannonia Savia*, njegove stanovnike *Savii* ili *Savensi*, a i zato što glasoviti ruski ljetopis *Povest' vremennyh let* (Povijest minulih godina), monaha Nestora iz 1113., tvrdi da je domovina Slavenā bila u Panonskoj nizini. Premda ni jednom etiologu nije dosad palo na um Vidovićevo fantastično rješenje, ipak se kao olakotna okolnost za sve može uzeti to što pouzdana etimologija toga imena dosad nije utvrđena. Dok Vasmer, npr., nagađa da je ime *Slovēnin6* poteklo od nekoga hidronima (i u tome se slaže s Vidovićem!), kakav je, recimo, sačuvan kao epitet Dnjepra (*Slovutič6*), u *Slovu o vojni Igorevoj*, drugi ga dovode u vezu s indoeuropskim **slawos* 'narod' (grč. *lāós* 'narod'), itd.

Vjerojatno se najneobičnije Vidovićevo otkriće odnosi na djelo *Historia naturalis* (III, 146) Plinija Starijega. U njemu se, istočno od pokrajine Norika, spominje kraj *Scarabantia*. Vidović se pita: »Je li taj latinski naziv izvedenica iz onog Herodotova 'Strouhates' ili pak 'Aouhates', u kojem se da lako raspoznati naziv *Hrabancia* ili *Hravancia*, *Harbancia*, *Horvacia*? (...) Nije nimalo nemoguće da se je bar jedan dio Bijele Hrvatske nalazio na svom jugu u sastavu Rimske imperije još u prvom stoljeću poslije Krista.«

Štoviše, dodaje Vidović, postoji »samo jedno logično tumačenje smisla naziva *Pannonia*, a njega treba tražiti u izgovoru riječi *BAN*. Naime, kod Hrvata se je ta pradaвна staroiranska riječ sačuvala netaknuta i po izgovoru i po pisanju, kao i kod današnjih Iranaca u Iranu, dok je periferni narodi panonske zajednice izgovaraju *PAN*. Prema tome, *Pannonia dolazi od Bannonia*, a to znači: državna zajednica raznih plemena nad kojima vlada Ban, tj. Banovina! Još živi ostaci tog naziva su: Banija, Bačka i Banat.«

Vidović je uvjeren da su povijesni tragovi kretanja Hrvata od Irana do Jadrana nedvojbeni, i da se to ogleda u njihovu mentalitetu, međunarodnom ugledu i »fiziološkim osobinama«. »Mi bismo tome dodali« – kaže on – »dokazali su to i antropologija i druge povijesne znanosti! Stoga mirne duše i čiste savjesti mi možemo reći: tu gdje se nalazi naša domovina Hrvatska – od Istre do Glasinca – oduvijek su se nalazili korijeni našeg hrvatskog narodnog stabla!«

No zacijelo je srž Vidovićeve knjige *Kronološki niz iransko-perzijskih riječi napisanih hrvatskom abecedom i njihovi hrvatski sinonimi, prema monumentalnom rječniku: Dictionnaire persan-français par le baron Jean Jacques Pierre Desmaisons...* Lingvisti će, vjerojatno, biti blago zapanjeni činjenicom što se do toga izvanrednog otkrića nije došlo prije, tj. da je moderni hrvatski književni jezik neposredni potomak perzijskoga i da ovakav rječnik treba da dokaže njihovu izravnu srodnost, kao što su srodni, primjerice, hrvatski i srpski, hrvatski i slovenski, hrvatski i ruski, i, uopće, hrvatski i svi slavenski jezici.

Naprotiv, već se prilično dugo zna da su, na dubljorazini, srodni svi indoeuropski jezici, ali se za ovoliki stupanj podudarnosti između dva udaljena jezika nikad nije čulo. Štoviše, mnogi će se začuditi kako se pisac nije dosjetio jednostavne stvari koja, možda, ne obara, ali uvelike komplicira, uporabu njegova rječnika: ako se već može konstatirati izravna srodnost perzijskoga i hrvatskoga, a hrvatski je upadljivo srodan sa srpskim, i s drugim slavenskim jezicima, jesu li onda i Srbi, i svi Slaveni, zapravo Iranci? Jesu li, dakle, i Srbi, i svi Slaveni, zapravo Hrvati? Ili, obratno, jesu li Hrvati, i svi Slaveni, zapravo Srbi? Itd. Začudo, pjesnik Vidović ne pušta mašti da se približi tome neizbježivom, i nerješivom, paradoksu.

Ne znam da li knjiga Mirka Vidovića može izdržati kao *znanost*, ali ako se čita kao *beletrističko* djelo, kao neka vrsta maštarije o za-

boravljenom zavičaju čovjeka koji je iskusio nostalgiju (u starijem bi se jeziku slikovito reklo: *domotužje*) okružen zatvorskim zidovima, ali i zidovima tuđine, može sigurno i danas izazvati našu simpatiju.

Čurićeva knjiga *Staroiransko podrijetlo Hrvata* pak manje je eksitirana, pa upravo zato djeluje nekako znanstvenije. Njegova je, ako se ne varamo, glavna teza da se staroiranska prisutnost osjeća i danas na golemom području od istočne obale Jadrana do gorja Karpata. No, ipak tu i tamo probija žarki patriotizam: »Jedan od najznačajnijih osvajачkih pohoda kralja kraljeva Darija I. Velikoga bilo je osvajanje jugoistočne i istočne Europe. To su najzapadniji posjedi njegova velikog svjetskog kraljevstva. Bilo je to davne 514. godine prije Krista. Herodot je pisao... o tom događaju, navodeći da su Iranci stigli do rijeke Artikosa, grčko ime rijeci Resavi. U sastavu te Darijeve vojne velesile bili su vojnici iz svih staroiranskih kraljevina. Među njima su neizostavno sudjelovali brojni Harauvati (Hrvati) iz poznate staroiranske kraljevine Harauvatije. Uspješnim osvajanjem ovog dijela svijeta počinje suverenitet nove ahemenidske kraljevine Bijele Zapadne Hrvatske, a time i presudan pozitivni kulturni utjecaj Iranaca na tlu jugoistočne i istočne Europe...«

Spomenute dvije knjige, i mnogobrojni članci objavljeni devedesetih o iranskoj teoriji, kao i oni prije Drugoga svjetskog rata, i za njegova trajanja, o gotskoj (zbog koje je njezin tvorac, Kerubin Šegvić, završio pred Ozninim streljačkim strojem), danas nam zvuče, najčešće, kao očajnički vapaj za bilo kojim znakom samoraspoznavanja, nakon mnogih stoljeća razmjerne identitetske anonimnosti. Država i njezini simboli, osobito zastava i grb, danas su među glavnim znacima međunarodnoga raspoznavanja. Možda su, u ovih dvadesetak godina njezina postojanja, više u tom pogledu učinili sportaši nego svi naši humanisti u nekoliko stoljeća: naprosto živimo u jeziku signalā modernih medija. Pa ipak, uvijek postoji neka žed za skrivenim, ili zaboravljenim, vrelima. Iran je i danas, a bio je i u predislamskom razdoblju, *autoritarna* teokracija. Hrvatska je u modernoj povijesti dala tri izrazito *autoritarne* ličnosti (međusobno različite): dr. Antu Pavelića, Josipa Broza Tita i dr. Franju Tuđmana. Ako je suditi po odjecima posjeta 2011. Zagrebu pape Benedikta XVI., i to ne samo u katoličkom tisku, čini se da 90 posto katolika u zemlji vapije za teokratskom strukturom domaće vlasti, protivno političkoj činjenici da su predsjednik Josipović, premijerka Jadran-

ka Kosor i vođa oporbe Zoran Milanović agnostici, a možda i ateisti. Fantazija i stvarnost često su u nas u tragikomičnome srazu.

Što se pak mene tiče, volio bih da sam, u prijašnjem prairanskom životu, bio Firdusi, prevareni, i neplaćeni, tvorac *Šah-name*, ako već nisam bio, što je vjerojatnije, njegova deva.

Nisam znanstvenik: iranske i gotske ideje privlače me ponajviše dubinskim, možda i neuhvatljivim, svojstvom potrage za korijenima. A oni su uvijek *u zemlji*, nikad, nažalost, *na nebu*. Zanimljivo mi je, dok na buvljaku gledam neke od »iranoloških« knjiga, kako je već odavno utonula potraga za kraljevskim podrijetlom naroda koji rađa, u aktualnoj stvarnosti, sve veći broj prosjaka. *Prosjaci i sinovi* Ivana Raosa i *Mrduša Donja* Ive Brešana bolje od *Šah-name* oslikavaju našu sudbinu.

III.

Često se, na ovom buvljaku, pitam, unatoč članstvu, da li smo mi danas uopće Europljani. Pokušat ću se ovdje prisjetiti riječi što sam ih izgovorio na promociji knjige Viktora Žmegača *Europa x 10* 18. rujna 2014. Julien Benda u drugome dijelu svoje znamenite knjige *Izdaja intelektualaca* – koju imamo i u hrvatskome prijevodu i s izvrsnim pogovorom Rade Kalanja – kao neku vrstu egide navodi ovu zgodu: »Tolstoj se prisjeća kako je, dok je bio časnik, ukorio svog sudruha zato što je prilikom marša udario čovjeka koji se bio udaljio iz stroja: 'Nije li vas sram tako postupati sa svojim bližnjim? Zar niste čitali Evanđelje?' Dobio je odgovor: 'Zar vi niste čitali vojne propise?' Vječnō koje želi utjecati na prolaznō uvijek će dobiti upravo ovakav odgovor – koji mi se čini vrlo mudrim. Pravda i milosrđe nisu potrebni onome tko ljude vodi u osvajanja.« Benda je prvo izdanje svoje knjige objavio 1927., u jeku političkih previranja što su Europu vodila u ratnu katastrofu, a navedeni je kratki tekst dodao 1946., kao sjetni memento nad milijunima stanovnika kontinenta koji su, na neki način, promiljeli na svjetlost iz vlastitih grobova. Europska Unija, koje je Hrvatska dio, ne planira, barem zasad, nikakva vojna osvajanja, pa ipak smo, i oni među nama koji nisu stručni analitičari, svjesni da zloslutni pojam *globalizacija*, kao *bitni* dio svoje definicije, sadrži *tržišno ratovanje*: ono što se ne može izravno merkantilno verificirati praktički gubi svaku vrijednost, ponajprije

sve nekomercijalne kulturne tekovine. Jer, tržište ne poznaje *vječnō*: njegova je roba samo *prolaznō*. Akademik Viktor Žmegač, povjesničar i teoretičar književnosti i kulture, te stručni muzikolog, možda je jedini naš pravi europeist: premda on kulturnu problematiku kontinenta razmatra i u drugim dijelovima svojega opusa, on se njome striktno bavi u svojim knjigama – koje su, istodobno, autorski eseji i specijalistički kompendiji – *Od Bacha do Bauhauusa*, *Majstori europske glazbe*, *Prošlost i budućnost 20. stoljeća*, i *Europski duh*. One se, doduše, ne bave odnosom hrvatske kulture i nepreglednog europskog zaleđa, ali svojim intelektualnim uvidima indirektno izoštravaju svijest o tome odnosu i doživljavaju se kao neka vrsta panaceje protiv ukorjenjenijega hrvatskog provincijalizma. Dok spomenute knjige od domaćega čitaoca zahtijevaju, da bi ih uopće mogao pratiti, znatnu erudiciju i spekulativne sposobnosti – a i strpljivu posvećenost zbog svoje golemosti – *Europa puta deset*, najnovije piščevo djelo, premda se bavi jednako kompleksnom problematikom, kao da je pristupačnija zainteresiranom laiku. To je, ako se razmatra kao cjelina, istodobno, kronološki ustrojena, retrospektiva ključnih ideja i njihovih tvoraca u povijesti Zapada – od glasovite Kantove rasprave *O vječnom miru* (1795.) do antiutopijskih fikcionalnih tekstova u 20. st., kao što su *Životinjska farma* te 1984. Georgea Orwella i *Svršetak igre* Samuela Becketta, da spomenemo samo neke. Kroz Žmegačeve uvide mi, zapravo, pratimo tektonske promjene što su ih zapadna društva iskusila od ere prosvjetiteljstva, Francuske revolucije i zamaha industrijske revolucije u 18. i 19. st. do kataklizmičkih svjetskih ratova u 20. st. No, Žmegač, barem ne u prvom planu knjige, ne izlaže političku povijest: ona je, zapravo, pozadinski fon, ili, preciznije, pozadinski generator novih fenomena u intelektualnom stvaralaštvu, u književnosti, glazbi, likovnim umjetnostima itd. Premda je to manje poželjno ako se želi uhvatiti njezina temeljna ideja, knjiga se može čitati i kao zbirka od deset nezavisnih eseja, uokvirena konstruktom Europe. Onima koji se više zanimaju za književnost možda će posebno, kao meni, biti privlačna dva eseja, peti pod naslovom *Simbolični likovi europske književnosti* i deseti, *Utopijska mašta*. U prvome od ta dva iznenađuje nas sintagma *europska književnost*: osim Ostapa Bendera Iljfa i Petrova, koji se spominje tek uzgred, ne obrađuje se ni jedan amblematski lik velikih slavenskih književnosti, kao što su Raskolnikov Fjodora Dostojev-

skog ili dobri vojak Švejk Jaroslava Haška. Uvodna rečenica eseja od slavenskih likova navodi, doduše, Gogoljeva Čičikova i Tolstojevu Anu Karenjinu, ali se autor, opravdano, usredotočava na likove s *posebnom auirom, koja može doseći razinu općeljudskoga simbola*, a njih je samo pet: Antigona, Hamlet, Don Quijote, Don Juan i Faust. Taj izbor, na prvi pogled, može zvučati banalno, ali Žmegač se služi tim likovima ne samo da bi izložio njihovu opću humanu vrijednost nego i da bi ih, s jedne strane, uronio u kontekst vremena njihova nastanka i, s druge, da bi portretirao i moderno doba s obzirom na njegove receptivne potencijale kad su posrijedi snažni simboli prošlosti. Esaj *Utopijska mašta* možda je još bliži modernom senzibilitetu. Uz mnoge druge, u njemu se obrađuju dva ključna autora: Aldous Huxley i George Orwell, autor *Vrloga novog svijeta* i autor *1984.*, koji se, doduše, nisu slagali u pogledu posljedica postojanja ubilačkih totalitarnih režima 20. st., poput boljševizma i nacionalsocijalizma, i razmaha tehnoloških inovacija, ali su obojica nazrela, u okrilju moderne globalizacije, mogući nestanak s pozornice *čovjeka kakav je dotad postojao*. Žmegač kaže: »Huxleyeve i Orwellove noćne more zato su tako paradigmatične vizije što se u njima očituju dva istaknuta motiva današnje futurologije: strah pred obnovom ideoloških diktatura, koje svojataju vlast nad svijetom, i strah pred tehnologijom koja bi mogla promijeniti ljudski život u cijelosti, na primjer na taj način što bi tehnički izumi u ljudsku svijest usadili mentalitet civilizacijskih robova – ako bi fizikalni i kemijski izumi uopće poštedjeli čovječanstvo.« Knjiga *Europa puta deset* profesora Žmegača, kad je riječ o našem kulturnom miljeu, osobito je važna zato što nas neprekidno navodi na oprez da u sveopćoj poplavi *potrošnosti* svega, pa i nas samih, držimo pred očima i onu golemu duhovnu tradiciju što ju je naša civilizacija stoljećima stvarala, a kojoj stalno prijeti opasnost da potone s onu stranu obzora. Poznato je, još od vremena protureformacije, da margina čuva živima fenomene koji su u središtima iradijacije već odavno mrtvi: ona je, npr., Marka Marulića, latinista, pretvorila u svjetskoga pisca. Postoji li išta danas u Hrvatskoj kao odjek europskoga kulturnog zračenja? Možda ovaj buvljak, unatoč Žmegačevim opomenama, uzvraća niječno.